

Besprekingsartikel

de makro-sociologie van immanuel wallerstein

Guy Van Habberney

Een bespreking van :

- *The Modern World-System I : Capitalist agriculture and the origins of the European World-Economy in the sixteenth century*, London, Academic Press, 1974, 410 + xiv blz.
- *The Modern World-System II : Mercantilism and the consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*, London, Academic Press, 1980, 370 + xi blz.
- *The Capitalist World-Economy – Essays by Immanuel Wallerstein*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979, 305 + xiv blz.

Het eerste deel van dit artikel geeft een kort overzicht van de moeizame opkomst van de Historische Sociologie, die thans een groot deel van haar populariteit te danken heeft aan het werk van Immanuel Wallerstein. Aan de hand van een bondige analyse van de bekendste publicaties van deze auteur wordt vervolgens verder ingegaan op de moeilijkheden die de constructie van een dergelijk “Grand Theory” met zich meebrengt. Meer bepaald wordt de band beklemtoond met het zogenaamde “debat over de produktiewijzen”, dat als een rode draad doorheen de geschiedenis van de sociale wetenschappen loopt.

SOCIOLOGEN EN HISTORICI : EEN ONGEMAKKELIJKE ARBEIDSVERDELING

Tussen sociologen en historici bestaat er sinds de eeuwwisseling een ongemakkelijke relatie die niet alleen methodologische maar ook geschiedkundige verschilpunten betreft.

Chronologisch bekeken is er immers sinds Herodotus reeds sprake van historici, maar het beroep kreeg pas machtige sponsors in de 19e eeuw. Toen, na het Congres van Wenen (1815), de kaart van West-Europa definitief uitgetekend leek, deden de diverse staatsapparaten ondermeer een beroep op historici om de aldus ontstane situatie via het onderwijs te legitimeren t.o.v. de diverse religieuze en ethnische minderheden, en hen tevens een nationaliteitsgevoel bij te brengen. Als resultaat hiervan kreeg men in ieder land een eigen soort van “Vaderlandse Geschiedenis”, die vanuit een eng-nationalistisch standpunt koningen, ministers en generaals als centrale figuren ten tonele voerde. Meer structureel-analytische benaderingen, empirische studies en vooral pro-

bleemgevallen zoals bijvoorbeeld de arbeidersbeweging werden aanvankelijk door sociologen ter hand genomen, maar tot in de twintiger jaren van deze eeuw bleven de leerstoelen Sociologie aan de Europese Universiteiten zowat het "cooling-out segment" van de arbeidsmarkt der gefrustreerde historici en moraalfilosofen. Max Weber was daar zo één van, te oordelen aan zijn wat wrange commentaar bij het aanvaarden van de leerstoel Sociologie in München (1920) : "Te oordelen aan mijn benoemingspapieren ben ik nu een socioloog" (Burke, 1980, p. 20).

De arbeidsverdeling werd echter geprononceerder naarmate de sociologen zich niet tevreden stelden met het door de historici verzamelde materiaal, en zelf meer en meer aan veldwerk gingen doen, hierin o.a. beïnvloed door anthropologen zoals Radcliffe-Brown en Malinowski. Deze ontwikkeling dient tevens gesitueerd te worden t.o.v. een steeds stijgende vraag naar actueel onderzoek (cfr. het Hawthorne-project), dat d.m.v. statistische technieken zeer abstracte structuren met elkaar in verband kon brengen. Deze zin voor het heden, het gebruik maken van statistische technieken en de synchrone benadering is een methodologisch niet te verwaarlozen aspect, dat lange tijd het essentiële verschil tussen sociologen en historici heeft uitgemaakt.

Pas met de oprichting van de Annales-school (Febvre, Bloch, Braudel) in Frankrijk kwam er vanuit historische hoek terug meer belangstelling voor de sociologen en hun werk. Anderzijds was er, ondanks de bijna dertigjarige dominantie van het a-historische functionalistische paradigma, bij de sociologen steeds een zekere belangstelling voor de geschiedenis blijven bestaan, met als bekendste epigonen Parsons, Homans, Merton, Smelser, Polanyi en Elias. Door deze evolutie, samen met het feit dat historici de laatste jaren ook meer en meer gebruik beginnen te maken van structurele benaderingswijzen en statistische technieken, en geleidelijk aan een neiging vertonen om de krantenkoppen achterna te hollen, is de vroeger zo mooi omlijnde arbeidsverdeling thans terug veel vager geworden. Ter illustratie verwijs ik hier enkel maar naar de touwtrekkerij rond het vak "Maatschappelijke Vorming" in het Middelbaar Onderwijs.

DE OPKOMST VAN DE HISTORISCHE SOCIOLOGIE

Vanaf het einde der jaren zestig en het begin der jaren zeventig ontstond er een ware explosie van de literatuur in verband met Historische Sociologie : denken we bijvoorbeeld maar aan tijdschriften als *Review, Theory and Society* en *Social History Review*.

Als belangrijkste werken uit deze periode weerhouden we : Barington-Moores "Social origins of Dictatorship and Democracy" (1966), Perry Andersons' "Lineages of the Absolutist State" en "Passages from Antiquity to Feudalism" (beide gepubliceerd in 1974) en Immanuel Wallersteins "Modern World-System" (2 volumes, waarvan deel 1 reeds in het Nederlands vertaald is — voortaan : M.W.S.) (Wallerstein, 1978). Vooral het werk van Wallerstein heeft aanleiding gegeven tot een ware stortvloed van boeken, artikels en conferenties (Kaplan, 1978, Goldfrank, 1979, Hopkins, 1980). Deze gretigheid is ongetwijfeld te wijten aan enerzijds de stoutmoedigheid waarmee Wallerstein een nieuwsoortige makro-sociologie bedrijft, waarbij hij oude controversen over mo-

dernisatie, centrum-periferie relaties en de opeenvolging van produktiewijzen op vaak originele wijze een nieuw leven inblaast, maar anderzijds ook door de keuze van zijn analyse-eenheid, het Wereld-Systeem. Dit stelt hem namelijk in staat om bijvoorbeeld zowel de Chinese Mandarijnen als Engelse officieren met elkaar in verband te brengen, zonder daarbij gehinderd te worden door het keurslijf van de Nationale Staat als analyse-eenheid, zoals dat wel het geval is bij Barrington-Moore en Anderson.

Immanuel Wallerstein is een 51-jarige New-Yorker, die in de 50-er jaren aan de Columbia-Universiteit o.m. bij C.W. Mills en Franz Neumann studeerde. In de jaren 60 hield hij zich voornamelijk bezig met het dekolonisatie-vraagstuk, hierbij geïnspireerd door auteurs zoals S. Amin, A. Emmanuel en Andre Gunder Frank (één der hoofdfiguren van de zogenaamde "Dependencia School"). Van daaruit was het nog maar een kleine stap naar publicaties zoals het Modern World-System, The World-System of Capitalism, alsmede ontelbare tijdschriftartikels. Ook op het gebied van de geschiedenis van modern Afrika geldt Wallerstein als een autoriteit. Sinds 1977 is hij hoogleraar aan de State University of New York (SUNY) te Binghamton, waar hij tevens het door hem opgerichte Fernand Braudel Center for the Study of Economics, Historical Systems and Civilizations" leidt. Als je een "scholar" definieert als iemand die veel literatuur verslindt en geen enkele controversie uit de weg gaat, dan beantwoordt Wallerstein ongetwijfeld aan deze bepaling: de voetnoten kruipen bij hem soms driekwart van de bladzijde omhoog, en de door hem uitgesponnen theorie weet vaak diametraal tegenover elkaar staande standpunten zoals die van A.G. Frank en Milton Friedman, of P. Anderson en G. Chauu met elkaar te verzoenen. Methodologisch monisme is aan hem slecht besteed.

HET MODERNE WERELD-SYSTEEM

Het is immers de bedoeling van Wallerstein om de ontwikkeling van het kapitalisme (het M.W.S.) vanaf ca. 1450 tot op onze dagen te schetsen. Daartoe heeft hij de publicatie gepland van een viertal delen, waarvan er tot op heden dus reeds twee verschenen zijn. In die eerste twee delen is het hem er vooral om te doen om de zogenaamde "primitieve accumulatie" (Marx) in een wereldperspectief te situeren, waarbij de ongelijke ontwikkeling van de diverse streken als motor van het geheel fungeert. De analyse-eenheid bij uitstek daartoe noemt hij het Wereld-Systeem, wat echter geen synoniem is voor de Wereld *sensu lato*: Rusland en Japan bijvoorbeeld komen pas in de laatste volumes aan bod. Binnen het Wereld-Systeem maakt Wallerstein dan nog een onderscheid tussen drie categorieën, namelijk stammensamenlevingen, herverdelende Wereld-Imperia en kapitalistische Wereld-Economieën.

Imperia zijn dan relatief grote territoria die verscheidene ethnische groepen omvatten, die administratief geregeerd worden door een politiek apparaat vanuit het centrum van het imperium. Deze wereld-imperia zijn in staat om tijdelijk grote hoeveelheden surplus-kapitaal uit de verschillende regio's op te slorpen. Hun omvangrijke structuur in verhouding met de stand der technologie, samen met een typische logge bureaucratie liggen volgens Wallerstein aan de basis van hun ondergang: door hun gebrekkige infra-

structuur (vooral m.b.t. transport- en communicatiemogelijkheden) waren deze Imperia immers niet in staat de centrale staatsmacht ook in de afgelegen periferie te doen respecteren. Zij beschikten als het ware over geen interne dynamiek, en zonder groei gaat ieder Wereld-Systeem ten onder. Rome, Byzantium en China vormen hiervan wel de meest typische voorbeelden.

Circa 1450 grijpt er echter volgens Wallerstein binnen de West-Europese sociale informatie (die tot dan toe gedomineerd werd door de feodale produktiewijze) een nieuwe arbeidsverdeling plaats die voor het eerst in de geschiedenis aanleiding geeft tot het ontstaan van een kapitalistische wereld-ekonomie : het Wereld-Systeem had tot op dat moment enkel maar Wereld Imperia en stammen-samenlevingen gekend. Aan de hand van de aan A.G. Frank ontleende centrum-periferie concepten, aangevuld met het door hemzelf ontwikkelde (maar nergens gedefinieerde) concept van semi-periferie wil Wallerstein vervolgens dit M.W.S. wat nauwkeuriger bestuderen. De kapitalistische wereld-ekonomie werd volgens Wallerstein op de eerste plaats gekenmerkt door een aantal gescheiden politieke entiteiten, die via uitgebreide en regelmatige handelsnetwerken met elkaar in verbinding stonden, en die in feite ekonomisch bekeken coherenter waren dan vanuit politiek standpunt. We zitten hier dus volop in de staatsvormingsprocessen (Eisenstadt en Rokkan, 1973). Voor de opkomst van een dergelijke wereld-ekonomie (waarvan Noord-Italië, Vlaanderen en het Noorden van Duitsland de eerste harde kernen vormden) diende er volgens Wallerstein aan drie voorwaarden voldaan te zijn :

1. Een geografische expansie van de "wereld" in kwestie, dit wil zeggen de geleidelijke verovering van gebieden in Amerika en Afrika.
2. De ontwikkeling van verschillende methoden van arbeidscontrole voor de drie verschillende gebieden van dit Moderne Wereld-Systeem : "vrije" arbeid in de centrumstaten, diverse vormen van halfpacht in de semi-periferie en slavernij of lijfeigenschap in de periferie.
3. De groei van relatief sterke staatsapparaten in het centrum van het Moderne Wereld-Systeem, essentieel voor het uitbouwen van een ekonomische markt.

Dit laatste systeem nu is in tegenstelling tot de vorige Imperia wel dynamisch, precies omdat het zich niet laat betuttelen door één bepaalde politieke eenheid. Dit maakt dat niet alleen de ekonomische, maar ook de ideologische kosten van de produktie van het M.W.S. konden afgewenteld worden op de zwakkere perifere staten, waarbij de semi-periferie (Zweden bijvoorbeeld) zowat tegelijkertijd de rol van buffer en politieagent moest vervullen. Een van Wallersteins kernideeën luidt immers dat de positie van een staat in het M.W.S. determinerend is voor haar interne organisatie : centrumstaten beschikken over uitgebreide staatsapparaten, loonarbeid, sterk ontwikkelde steden, een ondernemende en autochtone bourgeoisie, en houden er tevens vrij homogene ideologische doktrines op na. De perifere staten worden daarentegen gekenmerkt door zwakke staatsapparaten, lijfeigenschap, weinig ontwikkelde steden, een vreemde en politiek impotente bourgeoisie (zoals bijvoorbeeld de Joodse handelaars in Polen), benevens wijd uiteenlopende ideologische doktrines. Deze perifere gebieden vormen evenwel de basis van het Wereld-Systeem : zij zijn namelijk gespecialiseerd in de export van primaire produkten, bestemd voor consumptie in de centrumgebieden (bijvoorbeeld : Baltisch graan voor de Nederlanden). Binnen deze context

wordt met name de wederinvoering van de lijfeigenschap in Oost-Europa vanaf het begin der 17e eeuw door Wallerstein verklaard aan de hand van de groeiende graanbehoefte in West-Europa, hetgeen volledig strookt met de door hem gehanteerde Dependencia-theorie. (Een auteur als Perry Anderson zal de zogenaamde "tweede lijfeigenschap" eerder pogen te verklaren vanuit endogene factoren – Anderson, 1974 b).

De daartussen gelegen semi-periferie gebieden hebben ooit tot het centrum behoord, of wensen er althans binnen onafzienbare tijd deel van uit te maken. Het drieliuk centrum-periferie-semi-periferie dient men dus eerder dynamisch dan statisch op te vatten: "terwijl de voordelen van de centrum-staten zich tijdens de hele geschiedenis van het M.W.S. zijn blijven uitbreiden, is de mogelijkheid van een bepaalde staat om in het centrum-gebied te blijven, niet onaantastbaar. Waar gehakt wordt vallen spaanders, zo ook in de strijd om de centrum-posities. Het kan inderdaad zo wel zijn dat het in dit systeem op lange termijn niet mogelijk is een afwisseling van elites te voorkomen, in die zin dat het specifieke land dat op een bepaald moment overheerst, de kans loopt in deze rol vroeger of later door een ander land te worden vervangen" (Wallerstein, 1978).

Wallerstein beschrijft ons zo in het eerste deel de verschuivingen van het centrum van het M.W.S. via de opkomst (en de ondergang) van Sevilla, Venetië, Lyon, Antwerpen en ten slotte Amsterdam, aan de hand van een overweldigende hoeveelheid historisch materiaal. Dat materiaal is hoofdzakelijk geaxeerd rond de zogenaamde "lange 16e eeuw" (Braudel, 1953), dat wil zeggen van 1500 tot zowat 1648. Daar doorheen verweven zit de beschrijving van de poging der Habsburgers om binnen deze pas ontstane kapitalistische wereld-ekonomie een nieuw Imperium op te richten, een poging die vastloopt op de opkomst van moderne nationale staten zoals Engeland, Frankrijk en de Verenigde Provinciën. Zulke staatsvormingsprocessen voltrokken zich natuurlijk niet van de ene dag op de andere, en het waren in de eerste plaats de Verenigde Provinciën die zich na de Habsburgse mislukking opwierpen als de sterkste kern-staat.

Vanzelfsprekend zijn dit slechts de summere hoofdlijnen van het eerste boek, want daarnaast behandelt de auteur tevens de rol van de zogenaamde "winst-inflatie" tengevolge van de overvloedige goudproductie in die periode, de verdere afbraak van het Feodalisme, het belang van de opkomst van het Protestantisme in de centrum-staten, de vorming van belangrijke nieuwe klassefracties zoals de yeomanry in Engeland, enz.

Het tweede boek neemt de draad terug op rond ca. 1600, en beschrijft de weliswaar langzamere maar toch gestage groei van het M.W.S. tot in 1750. Na een periode van felle groei in de "lange 16e eeuw" die volgde op de crisis van het Feodalisme, betreft het hier volgens Wallerstein een eerste crisis binnen het Kapitalisme (gedefinieerd als een steeds voortschrijdende opdeling tussen consumptie en productie – koopwarenproductie –, arbeidsverdeling en verspreiding van loonarbeid). Hier neemt hij de langegedachte van Simiand over, die ekonomische cycli (de zogenaamde "logistics") over een periode van ca. 300 jaar gespreid zag, en dit i.t.t. Kondratiev, die eerder 50-jarige cycli meende te onderkennen (zie fig. 1).

Reeds rond 1600 meent Wallerstein enige stagnerende elementen in het M.W.S. te onderkennen, en in 1650 zit men volop in de B-fase, de minder snel groeiende fase

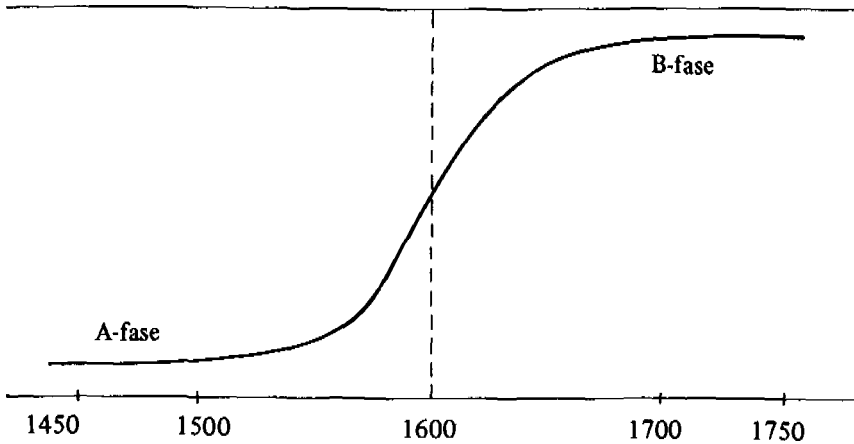

Fig. 1 – Een hypothetische “logistic” voor de periode 1450-1750

van de logistische curve. De evidente band met demografische factoren wordt hier evenwel niet gemaakt. Het tweede boek is hoofdzakelijk gericht op de verschuivingen die er tussen centrum, semi-periferie en periferie optreden in een dergelijke fase. Het theoretische kader van boek I wordt echter niet hernomen, wat een afzonderlijke lectuur wel enigszins bemoeilijkt.

In het begin van de 17e eeuw zijn de Verenigde Provinciën nog altijd de sterkste centrum-staat : zowel commercieel, financieel als productief hebben zij op dat ogenblik de sterkste kaarten in handen. (Met deze herwaardering van de Verenigde Provinciën komt Wallerstein tevens gedeeltelijk tegemoet aan de kritiek op z'n eerste boek, waarin hij relatief weinig aandacht schonk aan deze opkomende centrumstaat.) Deze unieke combinatie van factoren maakt van hen – samen met later Engeland en de U.S.A. – één van de drie enige echte hegemonische grootmachten die het M.W.S. volgens Wallerstein tot op heden gekend heeft. Op het gebied van de scheepsbouw bijvoorbeeld bezaten de Verenigde Provinciën een echte kapitalistische industrie “avant la lettre” met een ver doorgedreven arbeidsverdeling, standardisatie en verticale integratie. Lang kon deze hegemonie echter niet duren, en dit omwille van een veelheid van factoren : de Verenigde Provinciën waren geografisch te klein in omvang, verzuimden kolonies op te richten zoals de Engelsen en Fransen dat deden, waren meer geïnteresseerd in speculatieve handel dan in riskante produktie, en bleken last but not least niet in staat om een voldoende groot leger op de been te brengen, dat het hoofd zou kunnen bieden aan de andere centrum-machten. (Ook met betrekking tot processen van klasse-vorming heeft het leger in die periode een belangrijke rol gespeeld in West-Europa).

Vanaf de tweede helft van de 17e eeuw zullen het dan ook Frankrijk en Engeland zijn die onder elkaar de hegemonie in het M.W.S. bevechten. Dat Engeland hierbij aan het langste eind trok heeft volgens Wallerstein, die terecht schuw is voor monocausale

verklaringen, alweer verschillende redenen : vooreerst was daar het systeem van de primogenituur (recht van de eerstgeborene) dat de opsplitsing van de Engelse landeigendom voorkwam, wat dan weer d.m.v. de toepassing van intensieve bebouwingsmethoden uit de Nederlanden geweldige schaalvoordelen opleverde in de voedselproductie. Frankrijk daarentegen telde vele kleine zelfstandige boeren, die voor de diverse machten via belastingen een belangrijke bron van inkomsten vormden, en tegelijkertijd als een soort van "classe d'appui" fungeerden. Een fenomeen zoals het "Enclosure movement" in Engeland, dat door het afbakenen van grote stukken grond ten voordele van de landeigenaars grote massa's rurale paupers naar de industrie deed toestromen, was in Frankrijk dan ook ondenkbaar (Brenner, 1976). Bovendien kampte het land i.t.t. Engeland met een erg log staatsapparaat, waarbij men zich een staatsambt voor het leven kon kopen (venality of office) met alle nefaste gevolgen vandien : verdwijning van belastinggelden, incompetentie, corruptie, enz. Het Franse leger was tevens in de eerste plaats een landleger met beperkt geografische invloed op het wereldsysteem, terwijl het Engelse leger eerder op de marine georiënteerd was en derhalve over een grotere actieradius beschikte. Ook de oriëntatie t.o.v. de markt was verschillend in deze twee landen : werd de doktrine van het mercantilisme in Engeland ontwikkeld om d.m.v. het liberale principe van de vrijhandel des te beter de buitenlandse markten te kunnen penetreren, dan werd in Frankrijk de slogan "laissez-faire, laissez-passer" in de eerste plaats gebruikt om de interne tolmuren af te breken, zo merkt Wallerstein op. In het Franse Absolutisme ziet hij dan ook eerder een teken van zwakte dan van sterkte.

Ondanks de stagnerende groei waren de centrum-landen het best in staat om de eerste crisis in het M.W.S. op te vangen : de winstgevende handel die er nog was werd van de semi-periferie (Spanje, Portugal, de Verenigde Provinciën) afgepakt, en de voordelige producten uit de periferie werden op het centrum overgeënt. Graan is daar een goed voorbeeld van : tot in de 16e eeuw was dat een typisch perifeer produkt : tot op de dag van vandaag is de graanproductie evenwel geconcentreerd in de centrumlanden. Met textiel is het net omgekeerd : begonnen als een typisch centrumprodukt glijdt het meer en meer af naar de periferie (Fröbel, Heinrichs en Kreye, 1977).

Die periferie bood in de periode 1600-1750 het minste weerstand tegen de crisiseffecten van de B-fase : er was nagenoeg geen centraal staatsgezag en de lokale landheren hervielen in een soort van "tweede feodalisme" (Polen, Pruisen). Dit i.t.t. de versterking van het staatsgezag in het centrum, waar men ook steeds meer gebruik ging maken van loonarbeid. Doordat de "lumpenbourgeoisie" uit de periferie geen eigen produktieve basis had, en enkel in de handel geconcentreerd was, werd het aldaar geproduceerde surplus via het principe van de ongelijke ruil (Emmanuel) naar het centrum getransfereerd. Het ging hier volgens Wallerstein met andere woorden om een verdere ontwikkeling van de onderontwikkeling. Hij illustreert dit ten overvloede aan de hand van voorbeelden m.b.t. het Caribische gebied, de nieuwkomer in de 17e-eeuwse periferie.

Bij dit proces speelden de semi-perifere staten volgens hem de rol van "transportband", die wat van dat surplus konden meepikken en in sommige gevallen ook de rol van politieagent voor de centrum-staten vervulden (Zweden t.o.v. Rusland, bijvoorbeeld). Wie waren dan die semi-perifere staten ? Dat waren ondermeer gewezen grootmachten

zoals Spanje, Portugal en de Nederlanden, maar ook nieuw opgekomen staten zoals Zweden, Pruisen en Oostenrijk. Ook hier weer beschrijft Wallerstein met een oog voor detail de allianties tussen de verschillende klassefracties, de verschillende vormen van grondbezit, de monetaire en demografische problemen, enz... en dit op basis van een nog uitgebreider literatuurstudie dan reeds voor het eerste boek het geval was.

In het derde boek is Wallerstein van plan om meer de klemtoon te leggen op de tegenstelling tussen industrieel en agrarisch kapitalisme, en voorts op meer systematische wijze te beschrijven hoe tijdens de 19e eeuw bijna de ganse wereld in het M.W.S. gezogen werd. Het vierde en laatste boek zou handelen over de consolidatie van het M.W.S. tot op onze dagen... tenminste indien Wallerstein er in slaagt om zijn literatuur bij te houden, want zonder de hulp van één of ander rationeel leesrooster zie ik zelfs hem daar niet toe in staat. Naarmate dat hij dichterbij de dag van vandaag komt, wordt zijn kans om te verdrinken in de literatuur immers steeds groter, zeker als men zo'n wereldomvattende interesses heeft.

De originaliteit van Wallersteins werk lijkt dus vooral in het eerste boek te liggen, terwijl de volgende delen eerder een variatie op hetzelfde thema beloven te worden. We mogen hierbij echter niet uit het oog verliezen dat zijn feitelijke kracht juist schuilt in zijn vermogen om diverse oude concepten (zoals bijvoorbeeld modernisatie of sociaal systeem) te herdefiniëren, wat vaak een totaal nieuw licht werpt op reeds lang bekende historische gegevens. Ook zijn manier om zowel liberale als neo-marxistische elementen tot een geheel te verwerken, maakt zijn werk bijzonder controversieel.

HET DEBAT OVER DE 'PRODUKTIEWIJZEN'

"The Modern World-System" kadert ook in de zogenaamde "modes of production debate" dat reeds in de laatste decennia van de vorige eeuw woedde. Het betreft hier het volgende : gesteld dat we in de geschiedenis tot op heden geconfronteerd werden met verschillende na of naast elkaar bestaande produktiewijzen (dit wil zeggen organisatievormen van de samenleving met een voor ieder van hen specifieke combinatie van economische, politieke en ideologische factoren zoals bijvoorbeeld de Antieke, de Germaanse, de Aziatische, de Feodale, de Kapitalistische, enz...) kunnen we dan door de studie van die maatschappijvormen concluderen dat er zekere bewegingswetten zijn die deze regeren ? Met andere woorden moest de Feodale produktiewijze noodzakelijk uitlopen in de Kapitalistische, of de Kapitalistische in de Socialistische ? Of is de Kapitalistische produktiewijze eerder te zien als een synthese van de Antieke en de Feodale ? Is het toevallig dat precies in Japan de enige met West-Europa vergelijkbare vorm van Feodalisme bestond ? En zo er een zekere causaliteit bestaat, heeft die dan structurele of eerder toevallige oorzaken, zijn die oorzaken met andere woorden endogeen of exogeen ? En welke oorzaken selecteert men ? In feite betreft het hier een rode draad die we doorheen gans de ontwikkeling van de sociale wetenschappen tegenkomen, een discussie over vormen van arbeidsverdeling waarin de arbeidsverdeling van de deelnemers zelf niet altijd even duidelijk is : sociologen, ekonomen, historici en anthropologen nemen eraan deel. Mijlpalen in dit debat zijn ondermeer de zogenaamde "Marx-

Weber"-controverse in verband met het belang van materialistische en idealistische factoren in de ontwikkeling van het kapitalisme, alsmede het debat tussen Dobb en Sweezy over de oorzaken van de crisis van het Feodalisme (Dobb – Sweezy, 1977 en Holton, 1981). Sweezy beschouwde het Feodalisme als een maatschappij-vorm waarin de slavernij het hoofdkenmerk vormde, en argumenteerde in navolging van Pirenne dat de heropleving (na de afsluiting door de Arabieren in de 9e eeuw) van de handelsroutes rondom de Middellandse Zee, samen met de ontwikkeling van de Baltische Zee en de Noordzee als scheepvaartroutes, de belangrijkste spoorslag voor de ontwikkeling van het Kapitalisme waren geweest. Het Feodalisme was volgens Sweezy een statisch systeem, dat slechts uit zijn evenwicht kon gebracht worden door exogene factoren. Deze redenering, die hoofdzakelijk gesteund was op marktfactoren (mercantilisme) was heel wat minder genuanceerd dan die van Dobb, die eerder boerenrevoltes en technologische ontwikkelingen, met andere woorden meer endogene factoren als determinerend beschouwde in de overgang van Feodalisme naar Kapitalisme. Wallerstein schaaft zich in feite achter het standpunt van Sweezy, al dient gezegd dat hij dit heel wat genuanceerder presenteert : hij getroost zich wel de moeite om bijvoorbeeld de diverse Engelse klassefracties uit de 16e eeuw te beschrijven, of om de interne demografische ontwikkelingen als crisis-factoren te analyseren, doch in laatste instantie komt hij steeds weer terug op een reductie van socio-ekonomische structuren naar een determinatie door wereldmarkt-factoren. Deze vrij eenzijdige beklemtoning van de marktfactoren is erg Weberiaans geïnspireerd (ook Weber legt dadelijk de band tussen klassen en marktmacht), en kan in laatste instantie zelfs teruggevoerd worden naar Adam Smith, en meer bepaald diens concept van "economic man" (Brenner, 1977). Daardoor komt wel de ganse problematiek rond de produktiesfeer, het arbeidsproces zelf dus, geheel te vervallen, wat toch wel eigenaardig is voor iemand die zich niet alleen in de traditie van Weber, maar ook in die van Marx plaatst. De kwestie van de keuze van techniek, van de ontwikkeling der produktiekrachten, die ongetwijfeld een belangrijke rol heeft gespeeld in de transitiefenomenen wordt zo door Wallerstein volledig terzijde gelaten : de circulatiesfeer primeert bij hem nagenoeg volledig over de produktiesfeer.

SLOTBESCHOUWINGEN

Er zijn ongetwijfeld veel detailkritieken te leveren op het werk van Wallerstein, en velen putten zich daarin uit (De Vries, 1977) ; gelet op de omvang van de door hem bestreken periode is dat ook niet zo verwonderlijk of belangrijk. Belangrijker is volgens mij dat Wallerstein niet of nauwelijks over een uitgewerkte methodologie beschikt, en al te vaak beschrijving verwacht met verklaring : zo worden de belangrijke concepten centrum, periferie en semi-periferie nergens gedefinieerd, of komt hij er nooit toe om aan sociale factoren voorrang te geven ten aanzien van geografische (markt)factoren. De verklaring als zouden de Nederlanden Engeland hebben moeten laten voorgaan als eerste kapitalistische natie enkel en alleen op grond van hun geografische kleinschaligheid, komt mij wetenschappelijk dan ook als zeer onbevredigend over. Wallerstein lijkt zo geboeid te zijn door het nieuwe van zijn Wereld-Systeem benadering dat hij er alles tegelijk wil mee beschrijven resp. verklaren. Door het perspectief radicaal te verleggen

van de nationale staat naar het Wereld-Systeem, neemt hij tevens kritiekloos een aantal theoretische opvattingen over, die thans meer en meer in vraag worden gesteld : de ongelijke ruil (Emmanuel), de monetaristische inflatietheorie (Vilar) en in mindere mate de arbeidswaardeleer (Marx). Desondanks is en blijft "The Modern World-System" een knap en gedurfd staaltje van makro-sociologie dat nog niet zo gauw zal geëvenaard worden.

SAMENVATTING

Gelet op de groeiende belangstelling voor de Historische Sociologie, wil dit artikel het werk van één van haar belangrijkste protagonisten, namelijk Immanuel Wallerstein, wat nader onderzoeken. Radicaal brekend met analyses over staatsvormingsprocessen vanuit een strikt nationaal perspectief, vertrekt deze auteur als het ware aan de andere kant van het spectrum, namelijk vanuit de Wereld-Systeem benadering. Alhoewel dit resulteert in een aantal interessante beschrijvingen, blijft de verklarende waarde van een dergelijke makro-sociologische analyse zeer gering. Met betrekking tot het debat over de produktiewijze volgt Wallerstein bovendien een welbepaalde methode, die in navolging van Weber klassen uitsluitend analyseert in termen van hun marktmacht.

ABSTRACT

Confronted with the growing interest for Historical Sociology, this article aims to discuss the work of one of its main protagonists, Immanuel Wallerstein.

Marking a sharp break with the state-building analysis from a strictly national perspective, this author starts from the other end of the spectre, viz. the World-System approach. This results to some interesting discussions, but unfortunately, his macrosociological analysis lacks a substantive amount of explanative power. Furthermore, by situating Wallerstein in the Modes of Production debate, we come to the conclusion that his class-analysis always consists in a reduction to nothing but market-power, which is typical Weberian approach.

BIBLIOGRAFIE

- ANDERSON, Perry (1974a), *Passages from Antiquity to Feudalism*, London, New Left Books, (1974), 304 blz.
- ANDERSON, Perry (1974b), *Lineages of the Absolutist State*, London, New Left Books, (1974), 473 blz.
- BARRINGTON-MOORE, Jr. (1966), *Social Origins of dictatorship and democracy – Lord and peasant in the making of the Modern World*, Harmondsworth, Penguin Books, (1966), 559 + xvi blz.
- BRAUDEL, Fernand (1953), Qu'est-ce que le XVIIe siècle ? In *Annales*, vol. 8, nr. 1, (maart), (1953), blz. 69-73.
- BRENNER, Robert (1976), Agrarian class structure and economic development in pre-industrial Europe, In *Past and Present*, nr. 70, (1976), blz. 30-75.
- BRENNER, Robert (1977), The origins of capitalist development : a critique of Neo-Smithian Marxism, In *New Left Review*, nr. 104, (juli-augustus), (1977), blz. 25-92.
- BURKE, Peter (1980), *Sociology and History*, London, Allen and Unwin, (1980), 108 blz.
- DE VRIES, Jan (1977), Het wereldmodel van Wallerstein, In *Theoretische Geschiedenis*, vol. 4, nr. 3, (december), (1977), blz. 105-122.
- DOBB, Maurice en SWEETZ, Paul M. (1977), *Du féodalisme au capitalisme : problèmes de la transition*, Paris, Maspéro, (1977), 2 vols., 238 + 191 blz.
- EISENSTADT, S.N. en ROKKAN, S. (1973), *Building States and Nations – vol. II : Analysis by region*, London, Sage Publications, (1973), 506 blz.

- FRÖBEL, Folker, HEINRICHS, Jürgen en KREYE, Otto (1977), *Die neue internationale Arbeitsverteilung, Strukturelle Arbeitslosigkeit in den Industrieländern und Industrialisierung der Entwicklungsländer*, Reinbek, Rowolt, (1977), 415 blz.
- GOLDFRANK, Walter (ed.) (1979), *The World-System of Capitalism : Past and Present*, London, Sage Publications, (1979), 312 blz.
- HOLTON, Robert J. (1981), Marxist theories of social change and the transition from Feudalism to Capitalism, In *Theory and Society*, (1981), vol. 10, nr. 6, (nov.), blz. 833-867.
- HOPKINS, Terence K. (ed.) (1980), *Processes of the World-System*, London, Sage Publications, (1980), 320 blz.
- KAPLAN, Barbara H. (ed.) (1978), *Social change in the Capitalist World Economy*, London, Sage Publications, (1978), 239 blz.
- WALLERSTEIN, Immanuel (1974), *The Modern World-System I : Capitalist agriculture and the origins of the European World-economy in the sixteenth century*, London, Academic Press, (1974), 410 + xiv blz.
- WALLERSTEIN, Immanuel (1978), *Het Moderne Wereld-Systeem – De Europese wereld-economie in de 16de eeuw*, Nieuwkoop, Heureka, (1978), 470 blz.
- WALLERSTEIN, Immanuel (1979), *The Capitalist World-Economy*, Cambridge, C.U.P., (1979), 305 + xiv blz.
- WALLERSTEIN, Immanuel (1980), *The Modern World-System II : Mercantilism and the consolidation of the European World-economy*, London, Academic Press, (1980), 370 + xi blz.

(advertentie)

Bij de KB betaalt u altijd minder dan het wettelijk maximumtarief.

Bij de KB leent u immers zonder tussenperso-
nen, tegen "fabrieksprijs". Ook voor tweede-
handse wagens en motoren.

Maar voor KB-cliënten doen we méér . . .

KB-cliënten lenen tegen nog lager tarief

Daarvoor volstaat het gedurende 6 maanden
KB-cliënt te zijn door te sparen op een KB-de-
positoboekje of een KB-zichtrekening te heb-
ben waarop uw loon wordt gestort. Het cliënten-
tarief levert u vlug een flinke besparing op.
Da's zo meegenomen.

Soepel

Een KB-Autolening slui-
ten gaat vlot en met een
minimum aan formalitei-
ten. Even binnenlopen in
een KB-kantoor . . .
en het is zó gebeurd.

**KB-AUTO
LENING**

KREDIETBANK
De bank waar u méér aan hebt.